

This process we consider primarily as a component of valeological ecological education. Forming in growing generation the ability to act, to think in a new way, with a sense of ecological responsibility is possible only if it orients each pupil to self-learning, self-development, self-realization and independence. Effective means of formation of ecological culture is environmental education, environmental upbringing and environmental activities. It is common knowledge, that the problem of increasing environmental youth culture lies in the education itself. It is recognized that the formation of ecological culture in learning is the best way of ecological education of youth.

Around the world, more and more attention has been paid to the ecological education of youth (both formal and non-formal). Currently, ecological education of youth becomes unquestionable mandatory feature of culture. Raising ecological culture of the younger generation will restore the lost balance and harmony in relations «man – nature». So, overcoming the ecological crisis depends on moral perfection of the person, his culture and relationships with nature and other people. High school in the case of the formation of ecological valeological youth culture plays an important role, but not always is taken into account in preparing the students the importance of ecological and valeological problems in the society.

In the researches valeological culture is seen as an integral part of the ecological culture as a whole essential characteristic of a future specialist, one of the indicators of his training.

Key words: ecological culture, valeological culture, valeological education, health saving process.

УДК 37.018.1:173:165.742.

Л. В. Повалій

Інститут проблем виховання НАПН України

ВЗАЄМОДОПОВНЮЮЧА РОЛЬ ШКОЛИ І СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ ГУМАННИХ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВЗАЄМИН

У статті розкривається роль сім'ї та школи як найважливіших соціальних інститутів у формуванні особистості дитини, зокрема, формуванні гуманних батьківсько-дитячих взаємин; висвітлюються сучасні підходи до взаємодії сім'ї і школи, типи взаємин «педагог-батьки», аналізується виховний вплив школи в порівнянні з сім'єю. Окреслено підхід до сім'ї як до суб'єкта саморозвитку, саморегуляції, який має на меті підвищення її суб'єктної позиції, соціально-педагогічну і психотерапевтичну діяльність. Особлива увага приділена розгляду характеру внутрішньосімейних взаємин дорослих і дітей, негативних і позитивних сторін шкільного й сімейного виховання, розкриттю важливих умов взаємодії батьків і педагогів як суб'єктів виховного впливу на дитину.

Ключові слова: сім'я, школа, гуманні батьківсько-дитячі взаємини, типи взаємодії.

Постановка проблеми. Сучасна сім'я є найважливішим соціальним середовищем формування особистості і ключовим інститутом виховання, який відповідає не лише за матеріальний добробут дитини, але й за її моральне обличчя, навчальний і культурний рівень життя. Саме в ній формуються гуманні моральні основи особистості, оскільки сім'я є

визначальною «школою» взаємин з людьми. Проте у зв'язку із загостренням економічної ситуації в країні умови сучасного життя спонукають батьків працювати на двох-трьох роботах або ж далеко від дитини, що значно скорочує час спілкування з нею, збіднює соціально-комунікативні зв'язки, заважає підвищенню освітнього й культурного рівня батьків, знижує виховний потенціал сім'ї. Психологічний дискомфорт, нестабільна емоційна атмосфера в сім'ї, психолого-педагогічна некомпетентність батьків можуть спричинити формування неадекватної та негативної поведінки дітей і підлітків.

Успіху в розв'язанні специфічних завдань формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин можна досягти, якщо виховання у школі й сім'ї розглядати як єдиний процес.

Аналіз актуальних досліджень. Фундаментальна розробка багатьох проблем психології міжособистісної взаємодії міститься в працях педагогів і психологів: Б. Ананьева, Г. Андреевої, І. Беха, В. Бехтерева, А. Бодальова, Л. Виготського, Р. Габдреева, Л. Гозмана, В. Знакова, Я. Коломинського, І. Кона, Є. Клімова, В. Лабунської, А. Леонтьєва, А. Личко, В. Мясищева, А. Реан, С. Рубінштейна, Д. Ельконіна, В. Юстіцького та ін.

Проблеми взаємодії школи з сім'єю і педагогічної просвіти батьків висвітлені в сучасних дослідженнях В. Безлюдної, Т. Виноградової, О. Коберник, О. Пухти, Л. Загік, В. Іванової, Т. Кравченко, Т. Лодкіної, М. Машовець, Л. Островської та ін.

Метою статті є висвітлення основних напрямів взаємодії школи і сім'ї, зокрема стосовно проблеми гуманізації взаємин батьків і дітей.

Виклад основного матеріалу. З філософського погляду взаємодія трактується як категорія, що відображає процеси дії різних об'єктів один на одного, їхню взаємообумовленість, зміну стану, взаємоперехід. При цьому кожна із сторін виступає як причина іншої і як наслідок одночасного зворотного впливу протилежної сторони. Це означає, що вона певною мірою передбачає рівносильний взаємний вплив об'єктів один на одного й обумовлює рівномірний їх розвиток. З іншого боку, взаємодія зумовлює узгоджену діяльність взаємодіючих сторін стосовно досягнення спільної мети й результатів, вирішення учасниками значущої для них проблеми [3, 17].

Дослідники по-різному підходять до розуміння взаємодії школи й сім'ї, виокремлюючи різні напрями цього процесу, зокрема: залучення до управління навчальним закладом, робота в шкільному та батьківському комітетах, надання школі матеріально-грошової допомоги, надання педагогічним колективом школи психолого-педагогічної допомоги батькам у вихованні дітей.

Взаємодія сім'ї і школи – складна проблема, що пройшла в своєму розвитку тривалий час, набуваючи різного сенсу, характеризуючись різними підходами до її вирішення на різних етапах поступу суспільства. І сьогодні взаємодія цих двох інститутів не втрачає своєї актуальності, наповнюючись новим змістом, що зумовлено процесами, які відбуваються як у системі освіти, так і в сім'ї.

Нові реалії життя потребують урахування нових підходів до взаємодії сім'ї і школи. Не можна нехтувати тим фактом, що наше сьогодення на сутність взаємодії сім'ї та школи справило негативний вплив. Протиріччя, що існують у сучасних виховних підходах, позначаються на ефективності виховного процесу. Справа в тому, що традиційна взаємодія школи й сім'ї у вихованні підростаючих поколінь, коли всі члени громади переймаються станом розвитку, виховання, соціалізації дітей, готові надавати необхідну допомогу навчальним закладам, а школи намагаються коригувати сімейні взаємини, професійно підтримуючи батьків і дітей в облаштуванні родинного життя, була притаманна виключно радянському суспільству. Разом з тим у країнах розвиненої демократії школа і сім'я за своєю суттю різні, відносно незалежні та є окремими інституціями: сім'я – інтимно-персональною, школа – соціальною.

У наш час ситуація певним чином змінилася. Багаточисельна армія батьків на перше місце ставить матеріальне забезпечення дітей, а вже потім турбується про їх виховання. Спостерігається пониження рівня активності сім'ї в її взаємодії зі школою. Причини цього віднаходимо найперше в тому, що батькам через зайнятість на роботі або ж її пошуки не вистачає часу на спілкування з власними дітьми. Сумні реалії сьогодення – неблагополучні родини, дистантні сім'ї заробітчан – також не сприяють укріпленню родинних зв'язків. З року в рік збільшується кількість неповних сімей, у яких діти також суттєво страждають від недостатності батьківської уваги.

По-друге, варто враховувати те, що на сучасному етапі на засвоєння дітьми моральних, трудових, естетичних та інших норм, у тому числі й формування гуманної міжособистісної взаємодії, суттєво впливає телебачення, Інтернет. Ці джерела інформації прямо не спонукають дітей, підлітків ні до позитивних, ні до негативних дій, ставлячи дітей перед непростим вибором різних телепередач, сайтів в Інтернеті. Вірному вибору дітей повинні навчити батьки, педагоги, оскільки діти шкільного віку в силу своїх вікових особливостей ще не мають вироблених критеріїв відбору стосовно таких передач. Проте, знову ж-таки, внаслідок недостатності часу на спілкування з дітьми або ж неувважності до власних дітей, загруженості на роботі з боку батьків і вчителів діти такої допомоги не отримують.

По-третє, змінився характер взаємодії батьків з педагогами. Сім'я зацікавлена більшою мірою оцінками, які одержує дитина, до педагога часто ставляться не як до авторитетного наставника, а як до представника обслуговуючого персоналу. Це, найперше, стосується сімей з високим матеріальним достатком. Певна частина батьків взагалі відсторонюється від виховання дитини, вважаючи, що цим повинна займатися школа.

Науково-методичне забезпечення роботи загальноосвітнього закладу з сім'єю, яке, насамперед, відбувається через взаємодію сім'ї і школи, передбачає підхід до сім'ї не лише як до об'єкта виховання, але й як до суб'єкта саморозвитку, саморегуляції та має на меті підвищення її суб'єктної позиції, соціально-педагогічну й психотерапевтичну діяльність.

Як суб'єкт виховного впливу сім'я є головною ланкою у вихованні дитини, забезпеченні достатніх матеріальних і педагогічних умов для її фізичного, морального та духовного розвитку. Сім'я веде активну роботу з виховання дітей.

Важливим аспектом цього положення є знання дорослими членами сім'ї особистістих якостей дитини: фізичного і психічного здоров'я, стійкості нервової системи, реакцій на ті чи інші види подразнень, витривалості, готовності до співпраці й взаємодії, інтересів і можливостей. Для успішного здійснення виховання дитини дорослим слід зосереджувати увагу на достовірності, об'єктивності й повноті інформації, яка виступає основою виховного процесу.

Разом з тим сучасна сім'я, залишаючись із методичної точки зору об'єктом професійної діяльності вихователя (класного керівника, шкільного психолога, соціального педагога тощо), потребує врахування її особливостей як об'єкта виховання. Так, російська вчена Т. Лодкіна виокремила наступні особливості сучасної сім'ї, які, на наш погляд, мають відношення й до українських сімей:

- у цілому поведінка сім'ї керується певними соціальними нормами, які створювалися в ході історичного розвитку, формуються протягом тривалого часу і є порівняно стійкими. Звідси головна мета роботи – сприяння укріпленню сім'ї, залучення її до нових соціальних норм, засвоєння цих норм поколінням;

- сім'ю об'єднують спільні інтереси, взаємна повага, спільне почуття відповідальності за долю близьких людей. Тому шлях до її зміцнення лежить через виховання й розвиток почуття взаємної відповідальності її членів, самоконтроль, усвідомлення цінності сімейного життя, підвищення психолого-педагогічної культури батьків;

- члени сім'ї об'єднані різноманітними внутрішньосімейними взаєминами, тому позитивний ефект може здійснитися шляхом не прямого, а опосередкованого впливу на сім'ю;
- сім'я взаємодіє із соціальним середовищем через різноманітні та складні зв'язки, тому виникає необхідність комплексного й узгодженого підходу до засобів допомоги та підтримки сім'ї;
- суттєве значення мають особистісний, інтимний характер шлюбно-сімейних взаємин, різноманітність і неповторність конкретних ситуацій розладу в сім'ї, які потребують індивідуального підходу й спеціалізованої допомоги;
- потрібно враховувати специфічний характер і обмеженість прикладів сімейної поведінки, засвоєних ще в дитинстві. Звідси виникає необхідність організації педагогічно доцільного укладу життя сім'ї [1, 34].

Отже, сім'я в цьому випадку виступає як спеціальний об'єкт психолого-педагогічної допомоги, де педагогічні зусилля спрямовуються на нейтралізацію її негативних впливів на дітей, перебудову сімейних взаємин у руслі гуманізації, створення основ соціально значущих цінностей.

Ґрунтуючись на досягненнях сучасної психолого-педагогічної науки, враховуючи практичний досвід і особливості нинішніх реалій, дослідники роблять спробу визначити найбільш актуальні проблеми сімейного виховання дітей різних вікових категорій і винайти оптимальні шляхи усунення наявних недоліків через залучення батьків до співробітництва із загальноосвітніми навчальними закладами.

Для посилення ефективності взаємодії сім'ї та школи важливе значення має вивчення сімей учнів з наступною оцінкою їхніх реальних можливостей щодо виховання дитини, враховуючи її вікові та індивідуальні особливості.

Знання щодо об'єктивних умов функціонування сім'ї одержують у процесі її вивчення за такими напрямками: наявність у батьків знань, умінь і навичок сімейного виховання дитини певного віку; характер внутрішньосімейних взаємин дорослих і дітей; проблеми у вихованні дитини й способи їх вирішення, ставлення до співробітництва зі школою тощо. Одержання такої інформації, на наш погляд, дасть змогу визначити, які існують групи батьків залежно від їхнього ставлення до виховання дитини і до набуття психолого-педагогічної допомоги з боку вчителя, школи; рівня сформованості практичних, педагогічно зумовлених умінь і навичок реалізації виховної функції; з'ясувати найбільш гострі проблеми, що постають перед батьками у вихованні дитини певного віку. Належне

знання об'єктивних умов сприяє розробці продуманої та цілеспрямованої стратегії педагогізації батьків як найбільш важливого й складного елемента взаємодії сім'ї і школи.

Насамперед, педагоги мають усвідомлювати, що сім'я та школа мають спільну мету – виховати всебічно розвинену гармонійну особистість, здатну реалізувати себе в професійному, громадянському й сімейному аспектах.

В ідеалі ці два суспільні інститути мають доповнювати один одного, збагачуючи дитину досягненнями, які виробила культура, тим самим сприяючи її гармонійному та всебічному розвитку.

Слід відзначити, що останнім часом з тих чи інших причин школа та сім'я перебувають у стадії перманентної конфронтації. Шкільні вчителі дають негативні характеристики сім'ї, звинувачуючи батьків у самоусуненні від виховання власних дітей. Батьки, у свою чергу, зневажливо ставляться до вчителів, указуючи на їхній низький професійний рівень, невисокі моральні якості. У багатьох сім'ях не вважають за необхідне звертатися до педагогів з приводу проблем, які виникають у вихованні дітей. До педагогів батьки звертаються зазвичай тоді, коли вже запізно.

Попри все, за певних умов гострота проблеми взаємодії школи та сім'ї в сучасних умовах може бути знята. Для цього необхідно, аби суб'єкти взаємодії вибудовували основи культури спілкування, необхідні для розв'язання проблем дитини. Останнім часом психолого-педагогічна наука робить спроби окреслити шляхи відмови від традиційних і запропонувати нові підходи в розв'язанні проблем взаємодії сім'ї та школи, виховання дітей і підлітків. У цьому ракурсі варта уваги, на наш погляд, позиція Н. Щуркової, яка приймає як вихідні такі положення.

1. Педагог має усвідомити: культура передбачає недоторканість родини й невтручання в сімейні взаємини. Втручатися в життя сім'ї можливо у виняткових випадках, коли нехтуються інтереси дитини, коли її здоров'я, життя, добробут перебувають у небезпеці з вини батьків або інших дорослих членів сім'ї.

2. Школа – не рідний дім, а сім'я ніколи не замінить школи. Звідси випливає, що логіка шкільного та логіка сімейного виховання не тотожні. Розводячи виховні сфери школи і сім'ї, педагог має враховувати психологію дитинства й дорослішання дитини і, певним чином, зближуючи ці дві сфери, у жодному разі не намагатися підмінити собою батьків і не інструментувати шкільне життя як життя родинне.

3. Школа не є частиною ринкового простору, оскільки не надає послуг, не торгує крамом, не обслуговує батьків. Школа – інститут соціальний, її призначення – передавати як естафету духовні надбання

людства й учити дитину жити у світі матеріальних продуктів культури. Школа вільна від батьківських указівок і настанов у організації своєї професійної діяльності. Школа незалежна від батьків у будові життєдіяльності школярів [4, 7].

Однак і шкільна, і сімейна сфери не існують ізольовано в житті дитини, яка, приходячи до школи, репрезентує світ своєї родини, умови життя, спектр соціальних взаємин, звички, манери поведінки, зрештою, рівень інтелекту.

Педагог як представник шкільної виховної сфери не має можливостей, аби кардинально (навіть за потреби) змінювати умови сімейного життя дитини, він не уповноважений втручатися в родинний уклад.

Наведемо таблицю, де розглядаються недоліки й позитивні сторони шкільного та сімейного виховання.

Шкільне та сімейне виховання

Школа	Школа	Сім'я	Сім'я
<i>Переваги</i>	<i>Недоліки</i>	<i>Переваги</i>	<i>Недоліки</i>
Наявність і використання діючих програм виховання і навчання учнів, педагогічних знань у педагогів, науково-методичних посібників з проблем виховання дітей	Ділова форма спілкування вчителя з дітьми, емоційна недостатність	Порівняно «м'які» взаємини між батьками і дитиною, емоційна насиченість взаємин	Наявність вибіркового уявлення батьків про виховання, непостійне використання батьками педагогічної літератури, часом випадкової
Цілеспрямований характер виховання і навчання дітей	Недостатність індивідуального спілкування з кожною дитиною	Індивідуальна спрямованість батьківських впливів на дитину	Стихийний характер виховання дитини
Застосування методів виховання, адекватних віковим особливостям і можливостям школярів, розуміння їхніх духовних потреб	Спілкування з дітьми переважно одного віку	Можливість спілкування з різновіковими дітьми-родичами	Нерозуміння вікових особливостей дітей, неадекватні уявлення про дітей як зменшену копію дорослих, інертність у пошуках методів виховання
Уміле застосування оцінки діяльності і поведінки дітей як стимулу їхнього розвитку	Недостатність часу в навчально-виховному процесі для індивідуальної роботи з учнями	Постійність і тривалість впливу батьків на дитину	Нерозуміння ролі оцінки у вихованні дитини, прагнення оцінювати дитину, а не її поведінку

Школа завжди прагнула до взаємодії з сім'єю. Це знаходило своє відображення в корекції сімейного виховання, у педагогічній просвіті батьків, у безкінечному «листуванні» з батьками з приводу навчання й поведінки їхніх дітей, у викликах батьків до школи тощо. Контакт з батьками як взаємодія може бути встановлений лише за умови, що обидва суб'єкти усвідомлюють: тільки спільними зусиллями можна створити умови для розвитку та виховання дитини, допомогти їй у набутті необхідного соціального досвіду.

Визначальною умовою взаємодії цих двох суб'єктів – батьків і педагога – є вичерпне уявлення про зміст виховної діяльності один одного, розуміння переваг і недоліків шкільного й сімейного виховання, можливостей щодо завдань і засобів виховного впливу заради благополуччя дитини, адекватність виховних дій заради запланованого кінцевого результату.

Висновки та перспективи подальших наукових розробок. Таким чином, можна зробити висновок про те, що як школа, так і сім'я мають свої недоліки і переваги. Так, виховуючись тільки в сім'ї, отримуючи любов і турботу з боку рідних, дитина не вступає в контакт з ровесниками. Якщо ж дитина позбавлена батьківської ласки і любові, не бере участі у справах родини, не має постійних обов'язків, а, натомість, більшу частину часу проводить у освітньому закладі, то в неї порушується емоційний зв'язок з рідними людьми, не повністю реалізується її потреба у спілкуванні з ними. Подальшого розвитку, на наш погляд, потребує проблема обґрунтування й розробки сучасних виховних технологій взаємодії сім'ї і школи, зокрема тих, що стосуються аспекта гуманізації взаємин суб'єктів виховного впливу – учнів, батьків, вчителів тощо.

Отже, важливим є поєднання виховання дитини в сім'ї з вихованням її в колективі ровесників, а необхідність взаємодоповнювального, взаємозбагачувального впливу сімейного та шкільного виховання підтверджується наведеним аналізом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лодкина Т. Социальная педагогика. Защита семьи и детства : учеб. пособие для студ. высших учебных заведений. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.
2. Маленкова Л. И. Педагоги, родители и дети : методическое пособие для воспитателей, классных руководителей / Л. И. Маленкова. – М. : Педагогическое общество России, 2000. – 304 с.
3. Новые ценности образования /под ред. Н. Б. Крылова. – М. : Инноватор, 1996. – Вып. 6. – С.17.
4. Щуркова Н. Е. Школа и семья: педагогический альянс : метод. пособ. / Надежда Егоровна Щуркова. – М. : Педагогическое общество России, 2004. – 112 с.

РЕЗЮМЕ

Повалий Л. В. Взаимодополняющая роль школы и семьи в формировании гуманных родительско-детских взаимоотношений.

В статье раскрывается роль семьи и школы как важнейших социальных институтов в формировании личности ребенка, в частности, в формировании гуманных родительско-детских отношений; освещаются современные подходы к взаимодействию семьи и школы, типы взаимоотношений «педагог-родители», анализируется воспитательное влияние школы в сравнении с семьей. Очерчен подход к семье как к субъекту саморазвития, саморегуляции, который имеет целью повышение ее субъектной позиции, социально-педагогическую и психотерапевтическую деятельность. Особенное внимание уделено рассмотрению характера внутрисемейных отношений взрослых и детей, отрицательных и положительных сторон школьного и семейного воспитания, раскрытию важных условий взаимодействия родителей и педагогов как субъектов воспитательного влияния на ребенка.

Ключевые слова: семья, школа, гуманные родительско-детские взаимоотношения, типы взаимодействия.

SUMMARY

Povalii L. Complementary role of the school and the family in establishing of humane parent-child relationships.

The role of family and school as the most important social institutions in forming of the child's personality, including establishment of humane parent-child relationships are revealed in the article; modern approaches to interaction of family and school, the types of «teacher-parents» relationships are highlighted; the educational impact of school in comparison with the family is analyzed. The approach to the family as to the subject of self-development, self-regulation, which aims at increasing its subjective position, socio-educational and psychotherapeutic work is outlined. Special attention is paid to the character of interfamily relations between adults and children, the negative and positive aspects of school and family upbringing, disclosure of important conditions of the interaction of parents and teachers as the subjects of educational influence on the child.

Basing on achievements of modern psychological and pedagogical science, considering the practical experience and characteristics of current realities, an attempt is made to identify the most urgent problems of education children of different age groups in the family and devise the best ways to eliminate existing shortcomings by engaging parents in cooperation with secondary schools.

To enhance the efficiency of interaction between family and school is important to study the families of pupils, taking into account the age and individual characteristics of the child.

Knowledge about the objective conditions of the families obtained in the course of its study in the following areas: the presence of the parents knowledge and skills of upbringing children of particular age in family; the nature of interfamily relations between adults and children; problems in the education of children and their solutions, the attitude to cooperation with the school and so on is revealed. Depending on it are determined the groups of parents according to their attitude toward upbringing of the child and the gaining psychological and pedagogical assistance from the teacher, the school; the level of formation of practical, pedagogically-related skills of educational function, the most urgent issues that parents are facing in upbringing of children of particular age are clarified. Scientific and methodological support of educational institutions with the family, which first of all occurs through the interaction of family and school, involves the approach to the family, not only as

an object of education, but also as a subject of self-development, self-regulation and aims to increase its subjective positions, social-pedagogical and psychotherapeutic work.

The proper knowledge of objective conditions favors the development of designed and purposeful strategy of pedagogisation of parents as the most important and complex element of interaction between family and school.

Key words: *family, school, humane parent-child relationships, the types of interactions.*